

Ziya Gökalp'in Kültür Değişmesi Modeli ve Günümüz Türkiye'sindeki İzdüşümleri*

Ziya Gökalp's Cultural Change Model And Its Projections In Today's Turkey

Prof. Dr. Vehbi BAYHAN ¹,

Öz

Türk sosyolojisinin kurucusu olan Ziya Gökalp'in analizleri günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Gökalp, bir bunalım çağında doğmuş ve yetişmiştir. Küresel imparatorluk olan Osmanlı'nın içinde bulunduğu sorunlardan kurtulması için ortaya çıkan fikir akımlarından Türkçülük akımının temsilcisidir. Gökalp kültürün milli, medeniyetin milletlerarası olduğunu söyler. Batı medeniyetinin teknolojisini alarak modernleşebileceğimizi, ancak kültürümüzü muhafaza etmemiz gerektiğini savunur. Bu görüşü hem Türkçülük, hem de İslamcılık fikir akımı kabul eder. Garpcılık ise batı medeniyetine erişmek için batının hem kültürünü hem de medeniyetini almak gerektiğini iddia eder. Türk modernleşmesi ve çağdaşlaşmasını anlamak için Gökalp'in fikirleri önemlidir. Bu bağlamda, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına dayalı kültür değişmesi modeli günümüzde de günceldir. Küreselleşme ve postmodernizm tartışmaları Gökalp'in kültür değişmesi modeli çerçevesinde irdelenebilir. Postmodernizm, geleneksel kültür ile modern kültürün bir sentezini içermektedir. Küreselleşme de yerel kültür ile küresel kültürün karşılaşması ve yeni sentezler üretmektedir. Küyerel kültür bağlamında, küresel kültür ile yerel kültürün birlikte var alabileceği görülmektedir. Gökalp, Türklerin kültür değişmesi sürecinde İslamiyetle karşılaştıklarında kendi özgün kültürünü oluşturduğunu söyler. Gerçekten de "Türk Müslümanlığı" bu görüşün somut göstergesidir. Batı ile karşılaşmada da Türk kültürünü koruyarak modernleştiğimizin göstergesi Avrupadaki "EuroTürk" sentezidir. Bu kültürel karşılaşmalarda başarısız olduğunda "paranoid-şizoid toplum"a dönüşme ihtimali de bulunmaktadır. Kültürel değişimde şizofrenik parçalanmalar ve kutuplaşmalar ortaya çıkabilir. Günümüzde Türkiye'de halen modern-geleneksel, batılı-doğulu, laik-İslamcı vb. ayrımlaşmalar ve fay hatları güncelliğini korumaktadır. Bu değişkenlerin birbiriyle çatışmasının çözümü Ziya Gökalp'in mottosunda bulunmaktadır. "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim".

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, kültür değişmesi, kültür ve medeniyet, modernleşme, küreselleşme, postmodernizm

* Bu çalışmanın ilk hali 04 – 06 Ekim 2024 tarihlerinde Afyonkarahisar'da düzenlenen *Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji* kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur..

¹Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, vbayhan@bandirma.edu.tr

Atıf için (to cite): Bayhan, V. (2024). Ziya Gökalp'in Kültür Değişmesi Modeli ve Günümüz Türkiye'sindeki İzdüşümleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 63-74.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The analyses of Ziya Gökalp, the founder of Turkish sociology, are still valid today. Gökalp was born and raised in an era of depression. He is the representative of the Turkism movement, one of the intellectual movements that emerged to save the Ottoman Empire, which was a global empire, from its problems. Gökalp says that culture is national and civilization is international. He argues that we can modernize by adopting the technology of Western civilization, but that we must preserve our culture. Both Turkism and Islamism intellectual movements accept this view. Occidentalism, on the other hand, claims that in order to reach Western civilization, it is necessary to adopt both the culture and civilization of the West. Gökalp's ideas are important for understanding Turkish modernization and modernization. In this context, Gökalp's cultural change model based on the distinction between culture and civilization is still relevant today. Discussions on globalization and postmodernism can be examined within the framework of Gökalp's cultural change model. Postmodernism involves a synthesis of traditional culture and modern culture. Globalization also produces new syntheses by the encounter of local culture and global culture. In the context of glocal culture, it is seen that global culture and local culture can coexist. Gökalp says that Turks form their own unique culture when they encounter Islam in the process of cultural change. Indeed, "Turkish Islam" is a concrete indicator of this view. The "EuroTurk" synthesis in Europe is the indicator that we have modernized while preserving Turkish culture in our encounter with the West. When these cultural encounters fail, there is also the possibility of turning into a "paranoid-schizoid society". Schizophrenic fragmentations and polarizations may emerge in cultural change. Today, in Turkey, modern-traditional, Western-Eastern, secular-Islamist, etc. distinctions and fault lines are still current. The solution to the conflict between these variables is found in Ziya Gökalp's motto. "I am from the Turkish nation, from the Islamic ummah, and from Western civilization".

Keywords: Ziya Gökalp, cultural change, culture and civilization, modernization, globalization, postmodernism

Paper Type: Research

Giriş

1914 yılında İstanbul Darülfunun'da sosyoloji kürsüsünü kuran ve Türkiye'deki sosyolojinin başlatıcısı olan Ziya Gökalp ve sosyolojik analizleri, günümüzde de önemini korumaktadır. Bu bağlamda Türk sosyolojisi Ziya Gökalp'i aşamamıştır. Bir bunalım çağında doğan ve cihanşümul Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesine şahitlik eden, savaşlar ve anomik bir dönemde yaşayan Ziya Gökalp'in sosyolojisi, içinde bulunduğu tarihi ve toplumsal bağlamdan soyutlanamaz. Wright Mills'in "sosyolojik tahayyül" çerçevesinde, biyografi ve tarihin birlikte incelenmesi gerektiği önerisinden mülhem, Ziya Gökalp'in sosyolojisini anlamak için de Ziya Gökalp'in biyografisi ve içinde bulunduğu tarihsel şartları ilişkisel olarak analiz etmek önem taşımaktadır.

Avrupa ve ABD'de sosyoloji, bir bunalım çağında ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ve modernleşmenin oluşturduğu anomik toplumsal yapıya çare bulmak için "toplum hekimliği" ve "sosyal mühendislik" misyonu ile bilimsel geleneğini kuran sosyoloji, Osmanlı'da da gerileyen ve çöken bir imparatorluğu kurtarma misyonu çerçevesinde inşa edilmiştir. Ziya Gökalp, sosyolojiyi Comte-Durkheim çizgisinde sosyolojizm bağlamında geliştirirken; Prens Sabahattin, science social geleneğinin ve ademi merkeziyetin temsilciliğini yapmıştır.

Batıda sosyoloji modernizmin bunalımlarını sorgularken, Türkiye'deki sosyolojinin de temel sorunsalı geç kalınan sanayileşme ve modernleşmeye nasıl ulaşılacağıdır. Siyasi bunalımdan nasıl bir sosyal mühendislikle kurtulma düşüncelerinin ardında modernleşen Batı

toplumuna yetişmek vardır. Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in sosyolojisinde kültür değişmesi modeli önem taşımaktadır.

Bu makalede Ziya Gökalp'in kültür değişme modeli ve günümüz Türkiye'sindeki izdüşümleri analiz edilmektedir. Öncelikle Ziya Gökalp'in sosyolojisinde biyografisi ve içinde yaşadığı tarihsel-toplumsal bağlam irdelendikten sonra kültür değişmesi modeli ve günümüzdeki etkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Ziya Gökalp'in kültür değişmesi modeli günümüz küreselleşme tartışmalarında da önemini korumaktadır.

1.Ziya Gökalp'in Sosyolojisinde Biyografisi ve Tarihi-Toplumsal Bağlam

Ziya Gökalp ilk düşünsel etkileri ve sosyolojik görüşlerinin alt yapısını babası Tevfik Bey, amcası Hasip Bey, fen bilgisi hocası Dr. Yorgi Bey ve Naim Bey'den almıştır. Babası Tevfik Bey, Batı tarzı bir eğitim almasını sağlayarak onun Batılı liberal görüşlerle, vatanseverlik ve dini inançları uzlaştırmasında; amcası Hasip Bey, Arapça ve Farsça öğrenerek İslam felsefesi, İslam hukuku ve Doğu düşüncesiyle tanışmasında; Dr. Yorgi Bey, bir toplumda reform yapmadan, rejim değişikliğine gitmeden yapılanların kalıcı olması için o toplumun en iyi şekilde incelenmesi ve tanınması için bilgi sahibi olmanın gerekliliği konusunda; Naim Bey de hangi ilkelerin, görüşlerin bir milleti uygarlığa götürebileceğinin araştırılarak millete telkin edilmesinin gerekliliği, açık bir program dahilinde elde edilen kazanımların ve meşrutiyet değerlerinin halk desteği sağlanarak korunması gerektiği noktasında Gökalp'in görüşlerinin oluşmasında, onun sosyolojiye, milliyetçi Doğu ve Batı düşüncesini birlikte değerlendirme anlayışına yönelmesine yol açmışlardır. Doğu ile Batı arasında sentez yapmak, Batılılaşırken Doğu kültürünü de tanımak, mevcut toplumun özelliklerini ortaya çıkarmak; toplumsal yapının özellikleri, o özelliklerle uyumlu bir devrim yapılmasını, meşrutiyet fikrini benimseyecek ve savunacak çevrelerin oluşturulması gibi açılımlar sunan bu dört kişi, Ziya Gökalp'in düşünce dünyasının bütününe etkilemiştir (Kaçmazoğlu, 2011, s.26-30). İçinde yaşadığı tarihsel ve sosyolojik bağlam, hem İslam hem de Batı kültürünü öğrenmesi ve etkilenmesini gerektirmiştir. Karışık düşünceler yaşadığı ve kendisiyle hesaplaştığı bir dönemde onu etki alanına çeken Dr. Yorgi Efendi, onun düşün dünyasına Batı perspektifli yeni bir yönelim kazandırmıştır. Gökalp, hocasının yönlendirmesiyle ilgi duyduğu Batı felsefesi ile amcasının gayretleriyle edindiği İslâmi içerikli mistik düşünce arasında bir parçalanmaya uğramıştı. Babasının ölümüyle sarsılan Gökalp'in duygusallığına, inanç ve inançsızlık arasında yaşadığı felsefi çatışmalar da eklenince, düşünce dünyası hayli karışık bir hal aldı (Karakas, 2008, s.438).

Bu bağlamda, Gökalp'in iki kültür arasında kaldığı görülmektedir. İdadi hocalarından Dr. Abdullah Cevdet ve Dr. Yorgi, biyolojik materyalizme bağlı hocalardır. Dini duyguların yoğun biçimde yaşandığı bir yaşta bulunan Gökalp'in aileden aldığı dini kültürle, biyolojik materyalizm ve pozitivizm düşüncesine sahip hocalarından aldığı bilgiler, zihninde bulanıklık ve düşünsel bir çatışma yaratır ve intihar girişiminde bulunur (Kaçmazoğlu, 2011, s.28). Abdullah Cevdet, Gökalp'i Batı felsefesinin kuram ve kavramlarıyla tanıştıran ilk kişidir. Yorgi Efendi'nin felsefe dersleri ise daha sonradır. Gökalp'in İdadi'ye başladığı yıllarda yazdığı devrimci şiirlerin esin kaynağı da Abdullah Cevdet'tir. Geçirdiği depresyonda da Abdullah Cevdet'in görüşlerinin etkileri bulunmaktadır (Karakas, 2008, s.439).

Erişirgin'in analizine göre, Ziya Gökalp, İdadi'nin son sınıfına geçince dünyayı çok kötümser görmeye başlamıştı. "Ben intihar edeceğim!" der dururdu. Sonu kahramanının

intiharıyla biten romanları çok beğenirdi. “Ben de öyle olacağım!...” derdi. Kader genç yaşında babasını elinden almak suretiyle bir darbe indirmişti: Duygularını kötümser yapan nedenlerinden biri de budur.

Ziya Gökalp'in tedavisini o dönemde Diyarbakır'da görevli olan Dr. Abdullah Cevdet yapar. Alnına isabet eden kurşun tehlikeli olduğu için çıkarılamaz ancak tedavisi yapılarak hayatının sonuna kadar alnında kurşunla yaşar. 18 yaşında intihar girişiminde bulunan Ziya Gökalp, daha sonra Darülfunun'da bir sohbette “niçin intihar ettiği” sorulunca verdiği cevap şu şekildedir: “İdadi'nin son sınıfındayken geçirdiğim bir fikir bunalımının şiddetini hatırladıkça adeta ürperiyorum. Her şeyi karanlık görüyordum. Çocukluğumda yüreğimde uyandırılmış olan idealler sönmeye başlamıştı. Milletim için bir şey yapamaz hale geldiğimi sanıyordum. Dünya bana, insanın iradesi dışında dönüp giden bir dolap gibi geliyordu. İnsanları bu dolabın basit bir çarkı gibi görüyordum.” (Erişirgir, 2007, s.26-28). Bu bağlamda Ziya Gökalp'in geçirdiği psikolojik bunalım, içinde bulunduğu sosyolojik yapının bunalımı ile ilişkilidir.

Bir bunalım çağında doğan ve yetişen Ziya Gökalp, içinde yaşadığı toplumun bunalımlarına çare bulmak misyonu ile arayıştadır. Çökmekte olan bir imparatorluğun bunalımdan kurtulması için Osmanlı döneminde ortaya atılan “Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Garpcılık” fikir hareketlerinden “Türkçülük” akımının temsilcisidir. İmparatorluğu kurtarmak için ortaya atılan fikirlerden Türkçülük, İslamcılık ve Garpcılık günümüz Türkiye'sinde de halen ideolojik ayrımlaşmanın fay hatlarını oluşturmaktadır.

İmparatorluktan ulus devlete dönüşüm bir kültür değişmesi sürecidir. Ziya Gökalp'in fikirleri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin inşasında önemli rehberlik etmiştir. Atatürk, Ziya Gökalp'in etkisini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin babası Namık Kemal, fikirlerimin babası ise Ziya Gökalp'tir” Bu bağlamda, cumhuriyet devrimlerinde Ziya Gökalp'in düşüncelerinin etkisi görülebilir.

2.Ziya Gökalp'in Kültür Değişmesi Modeli

Ziya Gökalp'in kültür değişmesi modelinde kültür –medeniyet ayrımı teorisi bulunmaktadır. Kültür ve medeniyet arasında bir ayrım yapan Gökalp, kültür terimi yerine Hars terimini kullanmıştır. Gökalp, milli kültür ile medeniyet arasında, her ikisinin de toplumsal hayatı içine alması nedeniyle birleşme noktası olduğunu belirttikten sonra, milli kültür ile medeniyet arasındaki ayrılıkları şu şekilde niteler; “Kültür milli olduğu halde, medeniyet milletlerarasıdır. Kültür, yalnız bir milletin din, ahlâk, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünüdür. Medeniyet ise, aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletlerin toplumsal hayatlarının ortak bir bütünüdür. Meselâ Avrupa ve Amerika medeniyet çevresinde, bütün Avrupalı milletler arasında ortak bir Batı medeniyeti vardır.” (Gökalp, 1989:35-36). Durkheim'in görüşlerinin temsilcisi olan Gökalp ile Durkheim arasındaki farklardan biri de dil unsuru hakkında ortaya çıkmaktadır. Gökalp toplumu, kültürün yaratıcısı olarak değerlendirir; Durkheim ise uygarlığın kaynağı ve koruyucusu olarak tanımlar. Durkheim, dili uygarlığın öğelerinden saymasına karşılık; Gökalp dilin, kültürün en belirgin öğelerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Gökalp'e göre milli kültür ile medeniyet arasında hem birleşme noktası, hem de ayrılık noktaları bulunmaktadır (Karakaş, 2008, s.460).

Gökalp, batılılaşma politikasında kültürümüzü muhafaza etmemizi, ortak olan Batı medeniyetini unsurlarını almamızı önermektedir. Gökalp'in bu düşüncesinin temelinde Türkiye

için pratik bir endişe yatmaktadır. (Güngör, 1989a:10). Hars-medeniyet yaklaşımı, genel olarak da, Türk milletinin ‘kendisi kalarak’ nasıl kalkınabileceğinin ya da Batılılaşabileceğinin kuramsal açıklaması olarak anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Gökalp’in “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” sentezinin birleştirici ve ayağa kaldıracı yeni bir ruh oluşturma çabasıyla ilgili olduğu açıktır (Bulut, 2015, s.100). Çünkü kültür değişmesinde milli kültürün tümden değişmesinin zorluğu, bunalımlar yaratacağının yanında; bir toplumu diğer toplumdaki ayıran kimliğinin milli kültür olduğundan hareketle Gökalp, bu sosyolojik önermesini ileri sürmüştür. Ayrıca, Ziya Gökalp, “Türk Milletindenim, İslâm Ümmetindenim, Garp Medeniyetindenim” söylemiyle de, toplumsal yapımızda zihniyet arka-plânı olan üç fikir unsurunu uzlaştırmayı amaçlamıştır (Bayhan, 1997, s.154). Kültür ve medeniyet, aynı olgunun birbirini tamamlayan ve bütünleyen iki farklı görünümüdür. Hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğini gösteren bir çizgi çizebilirsiniz. Dolayısıyla medeniyeti alıp, kendi kültürünü değiştirmeden muhafaza etmek mümkün olmamıştır (Dikeçligil, 2007, s.40).

Gökalp, o zamana kadar yaygın olarak kullanılan, özellikle Yusuf Akçura’nın analiz ettiği şekliyle, Osmanlı Devleti’nin zaman içinde bir çözüm olarak geliştirdiği ve uyguladığı birbirine alternatif olarak değerlendirilen Türkçülük-Osmanlılık-İslamcılık şeklindeki meşhur üçlemesini (Üç Tarz-ı Siyaset), “Türk milliyetçiliği, İslam tasavvufu ve Avrupa korporatizmi”ni kastedecek şekilde “Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak” haline dönüştürür. Fakat, Gökalp’te bu üç yaklaşım birbirini dışlamaz, hep birlikte yeni bir sentez oluşturur (Bulut, 2015: 91).

Ziya Gökalp Batıcılık, İslamcılık ve ulusçuluk görüşlerini sentezleyen ilk sosyologdur. Ziya Gökalp toplumsal karşıtlıklar üzerinden görüşlerini sentezler. Bu karşıt kavramlar arasında kültür-uygarlık, birey-toplum, halk-seçkin en bilinen ayrımlardır. Bu karşıt kavramlar birbirini yok saymaz, birbirini tanımlamak için kullanılır ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Biri olmadan diğeri de olmaz (Kaçmazoğlu, 2019, s.5).

Gökalp, kültür ve uygarlık kuramını Alman sosyolojisinden almıştır. Ferdinand Tönnies’in Gemeinschaft und Gessellschaft (1887) (Cemaat ve Cemiyet) ayrımı ile Gökalp’in kültür ve medeniyet ayrımı benzeşmektedir. Kültür, XIX. yüzyılda Alman sosyolojisinin başlıca konularından biri idi. Gökalp, kültür ve uygarlık ayrımı üzerinde Batılılaşma siyasetinin karşılaştığı düşünsel sorunlara bir çözüm üretebilmek gayesiyle durmuştur. Öncelikle çağdaşlaşma/batılılaşma tercihini desteklemek amacıyla kültür ve uygarlık kuramına başvurmuş, bununla kimliğe zarar vermeden Batı yanlısı bir siyaset uygulanabileceğini düşünmüştür. Çünkü bu kurama göre kültür ve uygarlık ayrı ayrı alanlardır ve uygarlık uluslararası niteliği nedeniyle kültür alanına zarar verilmeden alınıp değiştirilebilir niteliktedir. Böylece Türk toplumu da sorunlarını çözerek, Batı uygarlık alanına herhangi bir sorunla karşılaşmadan geçebilecektir (Karakas, 2008, s.461).

Durkheim’in mekanik dayanışma ve organik dayanışma kavramları ile Tönnies’in cemaat-cemiyet ayrımının izleri de görülebilir. Gökalp, bu ayrımın aynı toplum içerisinde var olabileceğini söylemektedir: Kültür, bu anlamda, benzerlik üzerinde temellenen bir dayanışma sağlamaktadır; uygarlık ise, farklılık temelinde bir dayanışmaya izin vermektedir. Bu çerçevede, Türkiye, kültürüyle ve kültürel değerleriyle çağdaş uygarlığın/medeniyetin bir parçası olabilir; hem uygarlığın nimetlerinden yararlanabilir, hem de bu uygarlığa katkılarda bulunabilir (Bulut, 2015, s.96).

Gökalp, geliştirdiği kültür-medeniyet ayrımı temeline dayanan kültür değişmesi modeli çerçevesinde “Halk-Aydın Yabancılaşması” üzerinde de durmaktadır. Bu anlamda, Gökalp'e göre, aydınlar batılı okullarda yetişmelerine bağlı olarak medeniyete sahiptirler. Halkta ise milli kültür mevcuttur. Dolayısıyla, aydınların halka doğru gitmeleri gerekir. Bu gereklilik, hem aydının halktan milli kültür terbiyesi alması için; hem de halka medeniyet götürmesi için şarttır. (Gökalp, 1989:51-52). Bu şekilde, halk-aydın ikilemi ve kopukluğu giderilmiş olacaktır. Gökalp, bu fikirleriyle de, milli kültür ile medeniyet arasındaki farklılığın azaltılmasını, dolayısıyla uzlaşma ve bütünleşmenin yollarını göstermektedir.

Türkçülük ve İslâmcılık akımlarının Batılılaşma konusunda paylaştıkları temel görüş, Batı'nın bilim ve teknolojisini almak, buna karşılık kendi milli kültürünü muhafaza etmektir. Türkçülük ve İslâmcılık akımlarının Batılılaşma görüşlerinde eklektik bir modeli savunmalarına karşılık, üçüncü fikir akımı olan Garpcılık akımı ise, Batılılaşmada Avrupa'nın tümüyle taklit edilmesini savunmaktadır (Bayhan, 1997, s.155).

Türkçülük, İslamcılık ve Garbcılık, günümüze kadar gelen toplumumuzun ideolojik yapısını karakterize etmektedir. O dönemde, başında Ziya Gökalp'in bulunduğu Türkçülük akımının programı itibariyle fikirleri şunlardır: Bütün Türkleri birleştirmek suretiyle büyük bir Türk birliği meydana getirmek. Yani, Pan-Türkizm kurmak; Türk dilini öz Türkçe kullanmak; İslamlaşmak; muasırlaşmak, yani, Avrupa'nın ilim ve tekniğini almak; milli iktisat ve milli edebiyatı oluşturmak. (Turhan, 1987:199-200). Gökalp aynı dili konuşan, aynı değerleri paylaşan, kendini Türk milletinden hisseden, buna karşılık bilim ve teknolojiye Batı medeniyetinin düzeyine çıkıp Avrupalılaşan, inançlarında da İslâmiyeti benimsemiş ve özümsemiş olan bir Türk toplumu hedeflemektedir (Güngör, 1989b, s.46).

Batılılaşma karşısında ya tümünden “Batı gibi olmak”, ya da kendi kimliğimizi kaybetmeden “kendimiz gibi kalmak” düşünceleri arasında Gökalp'i özgün kılan, bu tezleri tümüyle reddetmeden bir sentez arayışına yönelmiş olmasıdır. Bu bağlamda, toplumun yaşadığı problemlere önerilen çarelerin bir yandan ilişkiselliğine işaret etmiş (Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak), diğer yandan toplumsal belleğin unsurlarını bu ilişkisellik ile içkinleştirmiştir (Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim) (Sarıbay, 2007, s.44). Bu değişkenler Türkiye'nin sosyolojik ve antropolojik yapısının unsurlarıdır.

Kültürel değişme sürecinde, maddi kültür unsurlarının manevi kültür unsurlarından önce değişmesinden dolayı maddi kültür ile manevi kültür arasında meydana gelen uyumsuzluğu “kültürel gecikme” ya da “kültür boşluğu” olarak nitelendiren Ogburn'a göre, bu değişmedeki dengesizlik sosyal problem oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Merton da, toplumun “olması gereken” kültürel yapısı ile “olan” sosyal yapısı arasındaki dengesizliğin “anomi” ye sebep olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda, sosyal ve kültürel değişme sürecinde, sosyal problemlerin ve anomik durumun önlenmesi, toplumun dengeye kavuşması, dolayısıyla yeniden sosyal-kültürel bütünleşmenin sağlanabilmesi için toplumun sosyal ve kültürel yapısının uyum içinde değişmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede Ziya Gökalp'in, sosyal-kültürel değişme ve modernleşme modeli olarak geliştirdiği kültür-medeniyet ayrımı, sosyal-kültürel bütünleşmede de önem taşımaktadır. Gökalp, bir milletin hars, yani kültürünü muhafaza etmesini, buna karşılık medeniyetin unsurları olan bilim ve teknolojiyi alması gerektiğini belirtir. Aynı zamanda Gökalp, sosyal-kültürel bütünleşme

için kültür ve medeniyetin birbiriyle bağdaşması, uyum içinde olmasının gerekliliğine işaret eder (Bayhan, 1997, s. 161).

Gökalp, hars-medeniyet kuramı ile, Türk milleti olarak kendi kültürümüzü koruyarak Batılı medeniyet alanına dahil olabileceğimizi, geçmişte de, yine kendi Türk kültürümüzü korumayı başardığımızı fakat İslam medeniyeti dairesi içerisinde yer aldığımızı, hatta bu medeniyetin en önde gelen temsilcisi ve savunucusu olduğumuzu iddia eder. Günümüzde de, zamanın parlayan güneşi olan Batı medeniyeti içerisinde kendimize bir yer bulabilir, fakat yine kendi tarihimizden, kökenimizden kaynaklanan Türk kültürünü koruyabiliriz. Çünkü bu iki alan birbirine ters şeyler değildir. Birbirinden ayrı şeylerdir. Uygarlığı, Gökalp, teknoloji temelli tanımlar. Bu anlamıyla uygarlık, tüm insanlığa ait olan bir zenginliktir (Bulut, s. 127). Gökalp, Türklerin İslamiyetle karşılaşması ve kabul etmesinden sonra kendi özgünlüğünü koruyarak Müslümanlık yorumu getirdiğini, Batı ile karşılaşmasında da kendi özünü muhafaza ederek modernleşebileceğini savunur. Ancak, batılaşma ve çağdaşlaşma sürecinde Türkiye kendi kültürünü koruyarak batılı bir ülke olamamıştır.

Batının sadece teknolojisini alalım, kendi kültürümüzü muhafaza edelim romantik bir temennidir. Televizyon örneğinde olduğu gibi, Batı'nın icadı olan televizyonu alıp eğer TV programlarını da Batı'dan ithal ederseniz Batı kültürünü de almış olursunuz. Türkiye'de ilk TV yayını başladığında Dallas gibi Amerikan dizileri ve Hollywood sinema filmleri ile bilinçaltına Amerikan kültürü sıringa edilmiştir. Günümüzde popüler olan ve ihraç ettiğimiz Türk TV dizileri, Dallas dizisinin yerli versiyonlarıdır. Popüler olan tarihi dizilerde, tarihi temalar dışında, Vikingler dizine öykünerek sürekli şiddet ve savaş işlenmektedir. Herkesin kullandığı akıllı cep telefonlarının aplikasyonları ve sosyal medya platformları ABD menşeylidir. E-mail dahil bütün yazışmalarımızın teknolojiye sahip ABD tarafından denetlenip gözetlenmesi kültür-medeniyet dikotomisinin yapay olduğunun göstergesidir. Küresel kültüre karşı kendi yerel kültürünü geliştiremezseniz bağımlı olmak zorunda kalırsınız.

3. Ziya Gökalp'in Kültür-Medeniyet Ayrımı Teorisinin Günümüz Türkiye'sindeki İzdüşümleri

Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımı, Tönnies'in "cemaat ve cemiyet", Durkheim'in "mekanik dayanışmalı toplum ve organik dayanışmalı toplum", İbni Haldun'un "bedevi ve hazeri toplum" dikotomisi ile benzeşmektedir. Bütün bu analizlerde temel sorunsal geleneksel kültür ile modern kültür, başka bir söylemle köy ile kent arasındaki farklı kültür örüntüsü yapılanmasıdır.

Toplumların evrimi, Durkheim'da olduğu gibi Gökalp'te de mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğrudur. Organik bir toplumda, mekanik dayanışma biçiminin görülebileceği meselesi ise Gökalp'i Durkheim'dan ayıran en önemli noktadır (Karakaş, 2008, s.460). Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in görüşlerinin somut görünümü, Türkiye'nin kentleşme ve modernleşme sürecinde deneyimlenmiştir. 1950'lerde başlayan köyden kente iç göç sürecinde köyde cemaat (Durkheim bağlamında mekanik dayanışma) kültüründe yaşayan bireyler kente göç ettiklerinde, tümüyle kentin cemiyet (Durkheim bağlamında organik dayanışma) kültürüne evrilmemişlerdir. Kentte gecekondü bölgelerinde yaşayan yeni kentliler kendi öz kültürlerini (cemaat –mekanik dayanışmalı toplum) korumaktadır. Aynı durumu Türkiye'den Almanya ve Avrupa ülkelerine göç eden Türklerin kendi kültürlerini muhafaza etmesiyle de gözlenmektedir.

Her ne kadar modernizmin mekânı olan kentte yaşasalar da kentin bireyci kültürüne tam anlamıyla dönüşüm gerçekleşmemektedir. Bu çerçevede, Ziya Gökalp'in kültür değişmesi teorisindeki analizi antropolojik ve sosyolojik açıdan test edilmiş olmaktadır. Günümüzde Türkiye nüfusunun %90'ı kentlerde yaşasa da kentte yaşayanların hepsi kentleşip modernleşmemiştir. Zaten, postmodern kent kültüründe kentte yaşayanların hepsinin aynı modern kültürü taşıması gerekmemektedir. Hem geleneksel hem de modern kültürün sentezi kentin postmodern sosyolojik gerçekliğidir.

Ziya Gökalp'in kentteki cemiyet yapısında kırsal alandan gelen cemaat yapısının görülebileceği görüşü, Mübeccel Kıray'ın "Patronaj teorisinde" görülebilir. Kıray'a göre, köyden kente göç sürecinde, köydeki ağalık patronajı (himayecilik) yerini, kentte aile içi yardımlaşma ve hemşehri yardımlaşmasına, bu himaye sistemi yerini siyasi patronaj sistemine bırakmıştır. Bütün KİT'ler siyasi himayecilik ile üretim için gerekli olan istihdamın üç misline kadar doldurulunca siyasette himaye etmez oldu. En son aşamada siyasi himayeciliğin yerini, dini grupların himayeciliği geçmiştir. Mali güçleri olan dini gruplar, köyden kente gelen kitleleri himaye etmektedirler (Kıray, 1995: 64). Bütün bu himayecilik tiplerinin günümüzde devam ettiği gerçeğinden mülahem Gökalp'in analizinin önemi görülmektedir.

Mekân sosyolojisi açısından Türkiye'nin kentleşme süreci, Ziya Gökalp'in kültür değişmesi modelinin somut görünümüdür. 1950'lerden itibaren kırdan kente göç edenler kentin hazır olmayan sosyal alt yapısında devlet arazisine bir gecede gecekondulu yerleşimi inşa etmiştir. Türkiye kentleşmesine özgün bir model olan gecekondulu, arabesk müziği de üretmiştir. Kente gelen ve kente uyum sürecinde hem geleneksel kültürünü koruyan hem de kentli modern kültüre uyum sağlamaya çalışan ve arafta kalan kitle kendi özgün sentezini oluşturmuştur. Şehrin merkezi ile şehrin çeperindeki gecekondulu arasındaki ulaşımı sağlayan minibüslerde çalan müzik gecekonduların psikolojisini yansıtan arabesk şarkılardır. Bu bağlamda, Orhan Gencebay "Batsın bu dünya" derken, Müslüm Gürses "İtirazım var" demektedir. İbrahim Tatlıses şehrin imkânlarından pay talep ederek "Ben de isterem" derken, Ferdi Tayfur kentte tutunamayanları dillendirerek "Hadi gel köyümüze geri dönelim" demektedir.

Ziya Gökalp'in kültür değişmesi modeli günümüzde küreselleşme sürecinde de önem taşımaktadır. Küreselleşme ile birbirine benzeyen kültürler meydana gelmektedir. Küresel sistemin kalbi toplumsal, politik, kültürel vb. değerleri metalaştıran ve derin eşitsizlikler yaratan kapitalist ekonomidir. Global toplumun varlığı, paradoksal olarak, yerel olanın önem kazanmasına da imkân tanımıştır. Bunun sosyolojik bir vakıa olması, sembolik olarak dile pelesenk edilen "Global düşün, yerel davran" mottosudur. Bu mottonun ardında yatan sosyologların temel araştırma konusu olan medeniyet ve kültür geriliminin varlığıdır (Sarıbay, 2007, s.44).

Küreselleşmenin, hem maddi kültür unsurları hem de manevi kültür unsurları Amerikan kaynaklı olduğu için küreselleşme, Amerikanlaşma ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Aslında küreselleşme sürecinde Amerikan eklektik kültürü hakim olduğu için "Hayat alanlarının Amerikanlaşmasından" söz edilebilir.

Küyerel melez kültür bütün ülkeleri etkilemektedir. Sosyal medyada paylaşılan şu betimleme bu durumu çok güzel özetlemektedir. "Coca Cola'sından büyük bir yudum aldı genç, Marlboro sigarasını nefeslerken Iphone telefonunda Facebook gönderilerine bakıyordu.

Kolundaki Swatch saate göz attı. Hapşurdu ve Elhemdülillah diyerek kız arkadaşına döndü ve sohbet arasında Amerika ve İsrail'e lanet okudu. Kız dalgın bir şekilde Pierre Cardin çantasından Samsung telefonunu çıkardı, Cacharel türbanını düzeltirken usulca Amin dedi. Kalkıp Jeep'e bindiler, çocuk müziğin sesini açtı. Rihanna'nın son çıkan şarkılarından biri çalıyordu. Çocuk gaza bastı, Michelin lastiklerden duman çıktı. Arabanın arka camında Tek Yol İslam yazıyordu..." Bu betimleme, dünyanın bütün ülkelerinde ve kültürlerinde benzer biçimde yaşanmaktadır. Bir ideoloji olarak küreselleşme herkesi dönüştürmektedir (Bayhan, 2014, s.215). Bazen hakim kültüre kızınca tepkisel davranışlar ortaya çıkmaktadır. Mesela, ABD'ye kızıp eski Iphone telefonlarını kıran, ancak telefonun yeni modeli çıktığında satın almak için geceden sıraya giren insan profilleri görülmektedir.

Türkiye'nin geçirdiği kültür değişiminde Ziya Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımı teorisi bağlamında anlamlı olmaktadır. Gökalp, Batı'yı kapitalizmle özdeş olduğu ölçüde, toplumu kültürel ve ahlaki olarak olumsuz etkileyen bir uygarlık olarak tanımlamaktaydı. Bu anlamda, günümüz global toplumun hastalıklarının (metalaşma ve tüketim) kökenine çok önceden işaret etmiştir. Teorik formülasyonunda, Türkçülüğün içini kültür, İslamcılığın içini ahlâk, Muasırlaşmanın içini de rasyonellikle doldururken yapmak istediği, uygarlığın muhtemel yozlaştırıcı etkilerini en aza indirmek istemesiydi.

Gökalp'in formülasyonunda izlediği Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak dizgesi, onda her şeyden önce, "kendimiz gibi olmak ve kalmak" endişesinin ne kadar ağır bastığını göstermektedir. Türkleşmek, Gökalp'te kültürel zeminde inşa edilen bir kimlik mahiyeti taşıdığından, ırki bir üstünlüğe tekabül etmemektedir. Dinin ikinci sırada yer alması, Gökalp düşüncesinde seküler bir kültür arayışının varlığına işaret eder. Ancak, maneviyatla bezenmemiş, sadece maddiyattan müteşekkil bir kültürün yol açabileceği yozlaşmayı önlemek, İslamı hemen ikinci sıraya yerleştirmesinin önemli bir gerekçesi sayılabilir. Muasırlaşmanın en son sırayı teşkil etmesi, Gökalp'in tanımlanmış bir kültürü dünyadaki gidişattan kopuk olarak bir boşlukta konumlandırmak istememesindedir. Diğer yandan, batı uygarlığının kapitalizm olarak cisimleşmiş şeklinin görünen çirkin yüzünü estetize etmede, yani o çirkinliğe direnmede başvurulacak çarenin ilk ve her şeyden önce "kendin gibi olmak" yönündedir. Kimliğinin bileşeni olarak dini ikinci olarak ifade etmesi global ve yerel gerginliğini bir dinler savaşı olmaktan çıkarmak içindir (Sarıbay, 2007, s45-46).

Antropolojik açıdan iki kültürün karşılaşması sonunda etkileşim ve yeni sentezler oluşmaktadır. Bu bağlamda Ziya Gökalp, Türklerin Orta Asya'dan gelip Anadolu'da İslamiyetle karşılaşmaları ve İslamiyeti kabul etmelerinde bütünüyle öz kültürel kökenlerini terk etmediğini, Türk kimliğini koruduklarını ve kendilerine has İslamiyeti inşa ettiklerini ifade eder. Aynı durumun Batı ile karşılaşma ve Batılılaşma sürecinde kendi kültürünü koruyarak yeni alışmalar üreteceğini söyler.

Ziya Gökalp'in kültür değişimi modelindeki bu analizlerin günümüz Türkiye'sine düşünümsel sosyoloji açısından bakılırsa gerçekçi olduğu görülmektedir. Günümüzde ve tarihte Türk Müslümanlığı, Arap Müslümanlığı, İran Müslümanlığı vb. gibi farklı dini yorum ve geleneklerden bahsetmek bir realitedir. Aynı şekilde Türklerin 1960'dan itibaren Almanya'ya göçleri ve Batı kültürü ile antropolojik olarak karşılaşmalarında ilk kuşak kültür değişimi şoku yaşayıp ve travmatik uyum sürecinden geçseler de günümüzde 3. Kuşak Alamancılar yeni bir sentez oluşturmuşlar ve "Euro Türk" sentezini inşa etmişlerdir.

Bu sentezler dışında, iki kültürün karşılaşmasında, maddi kültür açısından üstün olan kültürü almak zorunda olduğunda kültürel şizofrenik parçalanmışlıklar ortaya çıkabilmektedir. Türkiye'nin sanayi devrimini 150 yıl geriden izlemesi ve Batı'nın bilimsel ve teknolojik üstünlüğü bir "aşağılık kompleksi" oluşturmuştur. Batılılaşma ve modernleşme sürecimizde ikilemler ve yabancılaşma halen sürmektedir. Peyami Safa'nın "Fatih –Harbiye" romanında betimlediği batılılaşma problemi ve karşı karşıya gelen iki kültür çatışması, günümüz Türkiye'sinde de sürmektedir. Batılı laik ile dindar ayrımı ve aralarındaki çatışma günümüzde Kızılçık Şerbeti ve Kızıl Goncalar gibi popüler televizyon dizilerinde işlenmektedir.

Batılılaşma ve modernleşme sürecinde Osmanlı döneminde açılan Galatasaray Lisesi ve Robert Koleji gibi batılı okullar, günümüzde de benzer okullarla ve yabancı dile eğitim veren üniversiteler ile istenilen ve arzu edilen üst tabaka eğitim kurumlarını oluşturmaktadır. Aileler ve yeni yetişen nesiller her dönemde olduğu gibi bu okullarda okumak için yarışmaktadır. Bunun yanında lisede ve üniversitede yurtdışında okuma isteği ve modası Z kuşağında da yoğun olarak sürmektedir. Ayrıca, yeni doğacak çocuklarının ABD vatandaşı olması için gidip doğumunu ABD'de yapma modası da Batı karşısında aşağılık psikolojisinin bir görünümüdür.

Sonuç ve Öneriler

Sosyoloji, Avrupa ve ABD'de sanayi devrimi ve modernizmin bunalımlarını sorgulamak ve çözüm üretmek için bilimsel geleneğini oluşturmuştur. Türk sosyolojisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına çözüm yolları üretmek için ortaya atılan fikir hareketlerinden ortaya çıkmıştır. Kurucusu olan Ziya Gökalp'in sosyolojik analizleri halen güncelliğini korumaktadır. Durkheim'in sosyolojisinden etkilenen ve model alan Ziya Gökalp, Türkiye'ye özgü yerli sosyolojik analizler yapmıştır.

Gökalp'in kültür ve uygarlık ayrımına dayanan kültür değişmesi modeli Türkiye sosyolojisine özgü analizler içermektedir. Modernleşme, batılılaşma ve çağdaşlaşma sorunsalında kimliğinin Türk ve İslam unsurlarını da içeren bir sentez model üretmiştir. Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Garp medeniyetindenim" mottosu Türkiye'nin sosyolojisinin kodlarını oluşturmaktadır. Bu bileşenler günümüzde halen siyasi ve ideolojik ayrılaşmanın temel parametrelerini oluşturmaktadır.

Batılılaşma, modernleşme ve küreselleşme sürecinde kültür alıcısı konumunda olan kültürler şizofrenik parçalanmışlıklar yaşayabilmektedir. Bu problem "paranoid-şizoid toplum" üretme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Modernleşmede başarısız olan ve küresel kültür karşısında çaresiz olan toplumlar kuşkucu olmakta ve içe kapanabilmektedir. Bu durum kültürler ve toplumlar arasında "biz" ve "öteki" arasında kamplaşmalara ve düşmanlıklara neden olabilmektedir.

Düşmanca kamplarda kaygı ve depresyon içerisinde yaşamak yerine, melez kültür sentezlerini üretmek daha işlevsel olacaktır. Bu da öncelikle kendi toplumunu ve kültürünü, aynı zamanda küresel kültürü bilmekten geçmektedir. Bunun için de daha fazla sosyolojiye ihtiyacımız bulunmaktadır. Sosyolojik bir laboratuvar olan Türkiye'yi anlamak için sosyolojik araştırmaların artması ve bu araştırma sonuçlarının sosyal politikalar ile uygulanması gerekmektedir. Salt araştırma yapmış olmak için araştırma yapmak yerine, sorun odaklı klinik sosyolojik araştırmaların yapılması çözüm önerileri üretilmesi gerekmektedir. Türkiye sanayi devrimini 150 yıl geriden izlediği için fen bilimlerine ne kadar değer verirsek, o kadar Batı'ya yetişiriz

öngörüsünün tutmadığı görülmüştür. İçinde yaşanılan toplum ve kültürü anlamadan, sorunlarını belirlemeden, toplum psikolojisini bilmeden yazılan reçeteler geri tepmekte ve başarısız olmaktadır.

Ayrıca, ilerde doktor, mühendis, öğretmen, hakim hangi mesleği seçerse seçsin, gençlere liselerde temel sosyoloji dersinin verilmesi önem taşımaktadır. Bu anlamda da Ziya Gökalp'in girişimleriyle Türkiye'de 1924 yılında liselerde verilmeye başlanan sosyoloji, psikoloji ve felsefe derslerinin zorunlu, güncel ve işlevsel verilmesi gerekmektedir. Günümüzde son yapılan müfredat değişiminde felsefe dersi zorunlu olurken; sosyoloji ve psikoloji dersi seçmeli konumunu korumuştur. Sosyoloji ve psikoloji dersi de zorunlu olmalıdır. Sosyoloji bilmek Sokrates'in "Kendini bil" mottosunu uygulamak anlamına gelmektedir. Bunun açılımını Yunus Emre şu şekilde yapar: "İlim ilim bilmektir/ İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmez isen/ Ya nice okumaktır".

Kaynakça

- Bayhan, V. (2014). Küresel Kent, Küresel Özne ve Küresel İsyen, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 68, Şubat-Mart-Nisan 2014.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı, *Sosyoloji Konferansları*, No: 52 (2015-2), ss.79-110
- Bulut, Y. (Tarih Yok). Türk Sosyoloji Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/turk_sosyoloji_tarihi.pdf
- Dikeçligil, B. (2007). Yeni Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp'te Kültür Kavramının Analizi, *Türk Düşün geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken*, (Ed. N.G. Ergan, E. Burcu, B. Şahin, M. Kamanlıoğlu), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Erişirgil, M. E. (2007). Bir Bilim Adamının Romanı Ziya Gökalp, (Haz: A.Kazancıgil& C.Alpar), 3.Baskı, Ankara: Nobel yayınları.
- Gökalp, Z. (2014). Cemiyette Büyük Adamların Tesiri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 1(2), 48-70.
- Gökalp, Z. (1989). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Güngör, E. (1989a). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, N. (1989b). Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin'in eğitim konusundaki görüşlerinin karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 39-48.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2019). Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, *Türk Sosyologları*, (Ed: Ç. Özdemir), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Kaçmazoğlu, H. B. (2011). Türk Sosyoloji Tarihi II, II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, İstanbul: Kitabevi yayınları.
- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*(11), 435-476.
- Kıray, Mübeccel (1995). "Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine", *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yay.
- Sarıbay. A. Y. (2007). Global Toplumda Ziya Gökalp'i Okumak, *Türk Düşün geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken*, (Ed. N.G. Ergan, E. Burcu, B. Şahin, M. Kamanlıoğlu), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100